

МАДАНИЙ ҚАРОҚЧИЛИК ҲУҚУҚБУЗАРЛИК ТИЗИМИ СИФАТИДА

Омонбай ОКЮЛОВ

Ўзбекистон Республикасида хизмат
кўрсатган юрист, юридик фанлари доктори,
профессор

Тошкент давлат юридик университети

Тошкент, Ўзбекистон

prof-okyulov@rambler.ru

Аннотация

Мақолада маданий қароқчиликнинг ҳуқуқбузарлик тизими сифатидаги моҳияти таҳлил этилади. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлак ҳуқуқларга, мулкӣ ҳуқуқларга ва шахсий ҳуқуқларга тажовуз сифатидаги хусусиятларнинг намоён бўлиши ўрганилади. Саноат мулки, муаллифлик ҳуқуқи, шахсийлаштириш воситаларига нисбатан содир этилган маданий қароқчилик ҳаракатларни малакаловчи белгилар очиб берилади. Маданий қароқчиликка қарши барча юридик воситалар билан миллий ҳуқуқ сегментида тизимли, комплекс кураш олиб бориш зарурати асослаб берилади.

Таянч сўзлар: маданий қароқчилик, плагиат, контрафакт товар, мутлак ҳуқуқлар, интеллектуал мулк объектларига нисбатан мулкӣ ҳуқуқлар, интеллектуал мулк объектларига нисбатан шахсий ҳуқуқлар, Париж конвенцияси, Берн конвенцияси.

ПИРАТСТВО КАК СИСТЕМА ПРАВОНАРУШЕНИЯ

Омонбай ОКЮЛОВ

Заслуженный юрист Республики

Узбекистан,

доктор юридических наук, профессор

Ташкентский государственный

юридический университет

Ташкент, Узбекистан

prof-okyulov@rambler.ru

Аннотация

В данной научной статье анализируются особенности пиратства в сфере интеллектуальной собственности как система правонарушений. Раскрывается специфика проявления пиратства как посягательство исключительных, имущественных, личных прав правообладателей на различные объекты интеллектуальной собственности. Особое внимание обращено на квалификационные признаки неправомерных действий пиратов в сфере промышленной собственности, авторского права, права на средства индивидуализации. Аргументируется необходимость системной и

комплексной борьбы с применением всего арсенала юридических средств против пиратства в сегменте национального права.

Ключевые слова: пиратство, плагиат, контрафактные товары, исключительные права, имущественные права на объекты интеллектуальной собственности, личные права на объекты интеллектуальной собственности, Парижская конвенция, Бернская конвенция.

Мамлакатимиз Президенти ташаббуси билан 2020 йил Ўзбекистонда “Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш” йили деб эълон қилинди. Бу бежиз эмас, албатта. Илм-фан, янги техника-технологиялар, инновацион ишланмалар бугунги кунда ҳар қандай мамлакатнинг ҳам иқтисодий, ҳам ижтимоий, ҳам маънавий тараққиётини таъминловчи манба ҳисобланади. Шу сабабли ҳам илм-фаннинг асосий ишланмалари интеллектуал мулк сифатида ҳуқуқий ҳимоя остидадир. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 53-моддасида мулк ҳуқуқи дахлсизлиги ва ҳар томонлама ҳимоя қилиниши белгилаб қўйилган. Бу билвосита интеллектуал мулкка ҳам тааллуқлидир. Мулк ҳуқуқи мамлакатимиздаги барча қонунлар ва ҳуқуқ-тартибот асослари билан таъминланган. Интеллектуал мулк ҳуқуқи ҳам нафақат Фуқаролик кодекси ва интеллектуал мулкнинг алоҳида объектлари бўйича махсус қонунлар, балки ҳуқуқ-тартибот тизими негизларининг асосий фундаментал таомиллари ва тамойиллари билан таъминлангандир. Мулкдор ҳуқуқлари ҳимояси учун мол-мулкка нисбатан қилинадиган ҳар қандай тажовузлар турлари ва уларга қарши санкциялар миллий ҳуқуқ-тартибот тизимининг таркибий қисми ҳисобланади. Интеллектуал мулк ўз моҳиятига кўра, муайян хусусиятлари билан мулк ҳуқуқидан фарқ қилади, шу сабабли ҳам мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишнинг барча воситалари ва усулларини ўз-ўзидан автоматик равишда интеллектуал мулк ҳуқуқини ҳимоя қилишга қўллаб бўлмайди. Бинобарин, интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш ҳуқуқий механизми мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш ҳуқуқий механизми билан бир қаторда, унинг учун махсус яратилган ҳуқуқий ҳимоя механизмига ҳам таянади. Интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш ҳуқуқий

механизми интеллектуал мулкка нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгалари ваколатларини, шунингдек бу объектларга нисбатан мулкӣ ҳуқуқлар ва шахсий ҳуқуқлар эгаларини ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилади. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан турли ҳуқуқ субъектлари қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш мақсадида қонунларда ҳуқуққа хилоф ҳаракатлар турлари ва уларга қарши ҳимоя усуллари, жавобгарлик санкциялари белгилаб қўйилган. Интеллектуал мулкка қарши ҳуқуқбузарликларнинг катта қисми “маданий қароқчилик” умумлашма номи билан аталади. Тўғри, на Фуқаролик кодексида, на Жиноят кодексида бевосита маданий қароқчилик ибораси қўлланмаган, бироқ бутун дунё бўйича мулкдорларнинг мол-мулкига очикдан-очик зўравонлик билан қилинадиган ҳуқуқбузарликка нисбатан қароқчилик ибораси ишлатилган ва бундай ҳолат интеллектуал мулкка нисбатан нисбат берилиб, маданий қароқчилик сифатида қараш эътироф этилган. Маданий қароқчилик ўз моҳиятига кўра интеллектуал мулкка нисбатан мутлақ ҳуқуқ эгасини ёки ундан лицензия асосида фойдаланувчи лицензиарни ёки шахсий ҳуқуқларга эга бўлган ижодкор муаллиф ҳуқуқларини очикдан-очик поймол этиб, менсимасдан ўзлаштириш, зўравонлик билан фойдаланиш ва шу йўл билан уларга зарар етказиш ҳаракатларида намоён бўлади. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан субъектлар ҳуқуқларининг умумий тавсифи ФКнинг 1033-1037-моддаларида белгилаб қўйилган. Унда белгиланган ҳуқуқлар ва қонуний манфаатларни бузишнинг кўпчилик ҳолатлари маданий қароқчилик сифатида баҳоланиши мумкин. Интеллектуал мулкка доир алоҳида қонунларда маданий қароқчилик ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг алоҳида тавсифлари янада аниқроқ ўз ифодасини топган, деб айтиш мумкин. Жумладан, “Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида”ги Қонуннинг 13-моддаси 2-қисмида саноат мулкининг тегишли равишда патентланган маҳсулот ёки буюмни рухсат олмасдан тайёрлаш, қўллаш, импорт қилиш, сотишга таклиф этиш, сотиш бошқача равишда фуқаролик муомаласига киритиш ёки шу

мақсадда сақлаш, шунингдек, ихтиро сифатида патент билан муҳофаза қилинган усулдан фойдаланиш ёки фуқаролик муомаласига киритиш ёхуд шу мақсадда ихтиро сифатида патентнинг муҳофазаланган усули орқали бевосита тайёрланган маҳсулотни сақлаш патент эгасининг мутлақ ҳуқуқларини бузиш ҳисобланиши қайд этилган [1]. “Селекция ютуқлари тўғрисида”ги Қонуннинг 33-моддасида селекция ютуқларига нисбатан маданий қароқчиликнинг намоён бўлиш хусусиятлари кўрсатилган. Бунга кўра, рухсат олмаган ҳолда селекция ютуғини етиштириш ва такрор етиштириш (кўпайтириш), селекция ютуғини нав ёки наслик кондицияларига етказиш, муҳофаза қилинаётган селекция ютуқларидан фойдаланган ҳолда яратилган маҳсулотни сотишга таклиф қилиш, сотиш ва бошқача тарзда фуқаролик муомаласига киритиш, сақлаш, олиб кириш ва олиб чиқиш маданий қароқчиликнинг бир кўриниши сифатида белгиланган [2]. “Тижорат сирини тўғрисида”ги Қонуннинг 6-моддасига кўра, тижорат сирини учинчи шахслар томонидан ошкор этилган, қонунга хилоф равишда олинган ёки ундан қонунга хилоф равишда фойдаланилган ҳолларда тижорат сирини эгаси ўз ҳуқуқларини қонунда белгиланган тартибда ҳимоя қилиш, шу жумладан ўз ҳуқуқлари бузилиши натижасида етказилган зарарнинг ўрнини қопланишини талаб қилишга ҳақли [3]. “Фирма номлари тўғрисида”ги Қонуннинг 11-моддасига кўра, фирма номидан ҳар қандай ғайриқонуний фойдаланиш мутлақ ҳуқуқнинг бузилиши ҳисобланади. Бундай ғайриқонуний фойдаланиш натижасидан товарлар, ёрлиқлар, қадоқлаш жиҳозларидаги ғайриқонуний қўйилган фирма номлари ўчириб ташланади. Ўчириб ташлашнинг иложи бўлмаганда, бундай товарлар йўқ қилиб ташланади ёки фирма номи эгасига берилади [4].

Маданий қароқчилик бу интеллектуал мулк соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар тизими ҳисобланади. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқлар ёхуд бошқача мулк ҳуқуқлар эгасидан рухсат сўрамаган ҳолда фойдаланиш – бу маданий қароқчилик ҳисобланади. Шу маънода олганда, маданий қароқчиликни, ҳуқуқий жиҳатдан олганда,

умумлашма категория сифатида баҳолаш мумкин. Унинг XIX-XX асрларда вужудга келгани бежиз эмас. Худди шу даврдан бошлаб интеллектуал мулк объектлари бойлик тури, даромад манбаи, товар сифатида ўз хусусиятларини намоён эта бошлади. Интеллектуал мулк объектларига нисбатан мутлак ҳуқуқларнинг амал қилиш муддатлари белгилаб қўйилди. Худди шу муддат давомида улардан, ҳуқуқ эгасидан берухсат фойдаланганлик учун санкциялар қонунларда мустаҳкамланди.

Албатта, бу бир мамлакат доирасида кураш олиб бориладиган ҳуқуқбузарлик эмас, балки глобал характерга эга бўлган ҳуқуқбузарликдир. Унга қарши халқаро миқёсда кураш олиб бориш зарурияти вужудга келганлиги сабабли XIX аср охирида Саноат мулкани ҳимоя қилиш бўйича Париж конвенцияси, Адабий-бадий асарларни ҳимоя қилиш бўйича Берн конвенцияси ишлаб чиқилди ва дунёнинг кўп мамлакатларида унга қўшилиш жараёни бошланди. 1967 йилда Женевада Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти ташкил топди. Унинг асосий мақсади, вазифалари интеллектуал мулкка нисбатан ҳуқуқ эгалари манфаатларини ҳимоя қилиш, бу соҳадаги ҳуқуқбузарликларга, шу жумладан маданий қароқчиликка қарши кураш олиб боришдир.

Маданий қароқчиликни ижтимоий-ҳуқуқий категория сифатида ўрганишда унга нисбатан дунёнинг турли мамлакатларида турлича муносабат мавжудлигини қайд этиш лозим. Интеллектуал мулк маҳсулотларининг асосий ишлаб чиқарувчиси бўлган Ғарбий Европа ва АҚШ ўз манфаатидан келиб чиқиб, бутун дунёда маданий қароқчиликка нисбатан шафқатсиз уруш эълон қилган. Улар дунёнинг бошқа мамлакатлари билан иқтисодий, илмий-маданий ҳамкорликни йўлга қўйишда ўша мамлакатда интеллектуал мулк ҳуқуқларига қай даражада риоя қилиниши, маданий қароқчиликка қарши муросасиз кураш олиб борилишига алоҳида эътибор қаратадилар. Улар етакчи мавқега эга бўлган халқаро иқтисодий ҳамкорлик тузилмалари – Европа иттифоқи, Америка давлатлари иттифоқи, Жаҳон савдо ташкилоти ва шу

кабиларда аъзоликка қабул қилиш масаласида интеллектуал мулк соҳасидаги ҳуқуқбузарликка қарши кураш олиб бориш бўйича қонуний санкциялар мавжудлиги ва уни амалда қўллаш ҳолатига алоҳида эътибор қаратадилар. Интеллектуал мулк маҳсулотларининг истеъмолчиси бўлган дунёнинг баъзи мамлакатларида эса маданий қароқчиликка нисбатан зўраки кураш, формал бефарқлик, ҳатто унга яширин хайрихоҳлик кузатилади.

Ўзбекистон Республикасидаги маданий қароқчиликка нисбатан расмий муносабат соҳасида шуни таъкидлаш ўринлики, мамлакатимиз интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш бўйича кўплаб халқаро конвенциялар ва битимлар иштирокчиси, Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти аъзоси ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида, Маъмурий жавобгарлик кодексида, Жиноят кодексида, Божхона кодексида, Солиқ кодексида ва бошқа қатор қонунларда маданий қароқчиликка қарши юридик воситалар мустаҳкамлаб қўйилган.

Маданий қароқчиликка қарши кураш олиб бориш Ўзбекистоннинг ички бозорида ва ташқи иқтисодий фаолиятда ўзига хос хусусиятларга эга. Ўзбекистон товарлар импорти-экспортида интеллектуал мулк соҳасида қонунларга қатъий риоя қилишга ҳаракат қилади ва бошқа ҳамкорлардан ҳам шуни талаб этади. Бу масалада ҳар қандай бошқача позиция Ўзбекистоннинг обрўсини тушириши мумкин. Маълумки, сўнгги йилларда Ўзбекистон дунёда ўзининг мавқеини мустаҳкамлашга ҳаракат қилмоқда. Ушбу жараён тизимли асосда амалга оширилмоқда ва бунда дунё бўйича ижтимоий-иқтисодий соҳаларда амал қилувчи халқаро рейтинг кўрсаткичлари, индекслар ва индикаторлар бўйича ўз ҳолатини яхшилашга уринмоқда. Жумладан, Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг мамлакатдаги ҳаёт шароити, саводхонлик даражаси, таълим ва умр кўриш муддати бўйича инсоний ривожланиш индекси (Human Development index), Жаҳон иқтисодий форумининг глобал рақобатбардошлик индекси (Global Competitiveness index), Жаҳон банкининг бизнес юритиш рейтинги (Doing Business) кўрсаткичларига

мўлжал олмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 февралда “Жаҳон банки ва Халқаро молия корпорациясининг «Бизнес юритиш» йиллик ҳисоботида Ўзбекистон Республикасининг рейтингини яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Қарори ва 2019 йил 7 мартда “Халқаро рейтинг ва индексларда Ўзбекистон Республикасининг ўрнини яхшилашга оид чора-тадбирларни тизимлаштириш тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди. Ушбу рейтинглар ва индекслар тизимида мамлакатимизда мулк ҳуқуқини ҳимоя қилиш, шу жумладан интеллектуал мулкка нисбатан ҳуқуқларга риоя қилиш ҳолати бўйича индикаторлар тизими мавжуд.

Юқорида маданий қароқчилик ижтимоий-ҳуқуқий воқеълик сифатида умумлашма категория эканлиги таъкидланган эди. Агар уни ҳуқуқбузарликлар тизими сифатида баҳоласак, бу ҳолда қонун ҳужжатларида унинг қуйидаги турлари мавжуд эканлигини қайд этиш лозим:

асар муаллифларининг шахсий номулкий ҳуқуқларини бузиш;

ижрочининг исм-шарифга бўлган ва ижрони ҳар қандай тарзда бузиб кўрсатилишидан ёки ҳар қандай бошқача тарзда тажовуз қилинишидан ҳимоя қилиш ҳуқуқларини бузиш;

ҳуқуқ эгаси ёки мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот билан шартнома тузмасдан асарлар ёки турдош ҳуқуқлар объектини такрорлаш, тарқатиш ёки ундан бошқача тарзда фойдаланиш (“Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуннинг 24-моддасида кўрсатилган ҳолатлар бундан мустасно);

қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда ҳақ тўлаш тўғрисидаги талабларни бузиш;

асарлардан ёки турдош ҳуқуқ объектларидан ҳуқуқ эгаси ёки мулкый ҳуқуқларни жамоавий асосда бошқарувчи ташкилот билан тузилган шартнома бўйича олинган ҳуқуқларни ошириб юборган ҳолда фойдаланиш.

Ҳуқуқ эгаларининг мулкӣ ҳуқуқларини бошқача тарзда ҳар қандай бузиш, асарларнинг ва турдош ҳуқуқлар объектларининг такрорланиши ёки тарқатилиши муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни бузган ҳолда амалга оширилган нусхалари контрафакт нусхалардир. Ўзбекистон Республикасининг “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ муҳофаза қилинадиган асарларнинг ва турдош ҳуқуқлар объектларининг бундай асарларни ва турдош ҳуқуқлар объектларини муҳофаза қилиш тўхтатилган ёки ҳеч қачон муҳофаза қилинмаган давлатларда ҳуқуқ эгаларининг розилигисиз импорт қилинадиган нусхалари ҳам контрафакт нусхалардир (“Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуннинг 67-моддаси).

“Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонун муаллифлик ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилувчи техник воситаларга нисбатан қилинган ҳуқуқбузарликлардан ҳам ҳимояланиш чораларини мустаҳкамлайди. Асарлардан ёки турдош ҳуқуқ объектларидан фойдаланишни назорат қилувчи муаллиф турдош ҳуқуқлар эгаси ёхуд асарларга ёки турдош ҳуқуқлар объектларига нисбатан мутлақ ҳуқуқларни бошқа эгаси томонидан рухсат этилмаган ҳаракатлар амалга оширилишининг олдини олувчи ёки уларни чекловчи ҳар қандай техник қурилмалар ёхуд уларнинг таркибий қисмлари муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилувчи техника воситалари деб эътироф этилади. Ҳуқуқ эгалари бундай воситалардан ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилишда фойдаланишга ҳақли [5].

Асарларга ёки турдош ҳуқуқ объектларига нисбатан:

асарлардан ёки турдош ҳуқуқ объектларидан фойдаланишга доир муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилувчи техника воситаларини қўллаш ҳуқуқи билан белгиланган чеклашларни олиб ташлашга қаратилган ҳаракатларни ҳуқуқ эгаларининг рухсатисиз амалга оширишга;

ҳар қандай қурилмани ёки унинг таркибий қисмларини тайёрлашга, тарқатишга, прокатга беришга, вақтинчалик текин фойдаланишга беришга,

импорт қилишга, реклама қилишга, улардан тижорат мақсадида фойдаланишга ёхуд хизматлар кўрсатишга, агарда бундай ҳаракатлар натижасида муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқларни ҳимоя қилувчи техника воситаларидан фойдаланиш мумкин бўлмай қоладиган бўлса ёки бундай техника воситалари кўрсатадиган ҳуқуқларнинг лозим даражада ҳимоя қилинишини таъминламаса, йўл қўйилмайди. Бу “Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида”ги Қонуннинг 63-моддасида белгилаб қўйилган.

Муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар объектларига нисбатан ҳуқуқларни ҳимоя қилувчи техник воситалардан фойдаланишга тўсқинлик қилиш охири-оқибатда маданий қароқчилик ҳуқуқбузарликлари содир этилишига олиб келади ва шу сабабли ҳам маданий қароқчиликни содир этилиш усули сифатида қаралиши лозим. Маданий қароқчилик соҳасидаги ҳуқуқбузарликлар таркибига кирувчи яна бир туркумдаги ҳуқуқбузарликлар муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги ахборотларга қарши қаратилган ҳуқуқбузарликлар ҳисобланади. Асарни ёки турдош ҳуқуқ объектини, муаллифни, турдош ҳуқуқлар эгасини ёки мутлақ ҳуқуқларнинг бошқа эгасини идентификацияловчи ҳар қандай ахборот ёхуд асардан ёки турдош ҳуқуқ объектларидан фойдаланиш шартлари ҳақидаги асарнинг ёки турдош ҳуқуқ объектининг нусхасида мавжуд бўлган, уларга илова қилинган ёхуд бундай асарни ёки турдош ҳуқуқ объектини барчанинг эътибори учун юбориш ёхуд барчанинг эътиборига етказиш муносабати билан пайдо бўладиган ахборот, шунингдек, шундай ахборотни ўз ичига олган ҳар қандай рақамлар ва кодлар муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги ахборот деб эътироф этилади. Уларга қарши қуйидаги ҳуқуқбузарликлар таъқиқланади:

муаллифлик ва турдош ҳуқуқ тўғрисидаги ахборотни ушбу ахборотни мавжуд бўлишидан манфаатдор бўлган шахсларнинг рухсатсиз чиқариб ташлаш ёки ўзгартириш;

муаллифлик ва турдош ҳуқуқ тўғрисидаги ахборотни ушбу ахборотни мавжуд бўлишдан манфаатдор бўлган шахсларнинг рухсатсиз чиқариб ташланган асарларни ёки турдош ҳуқуқи объектларини такрорлаш, тарқатиш мақсадида импорт қилиш, омма олдида ижро этиш, барчанинг эътибори учун юбориш, етказиш.

Доира ичидаги С белгиси ва доира ичидаги Р ҳарфидан кейин қўйилган ахборотлар ҳуқуқ эгалари тўғрисида ахборот беради. Бундай маълумотларни ўзбошимчалик билан олиб ташлаш объектлардан фойдаланувчилар учун ҳуқуқ эгалари тўғрисида маълумот олишга, улардан рухсат олишга имкон бермайди ва бинобарин, муаллифлик ва турдош ҳуқуқлар тўғрисидаги ҳуқуқбузарликларнинг вужудга келишига олиб келади.

Интеллектуал мулк соҳасида бугунги кунда Ўзбекистонда кенг тарқалган ҳуқуқ бузарликлардан бири бу – плагиат (кўчирмачилик). Плагиат нафақат фан, адабиёт, санъат асарлари яратишда, илмий-тадқиқотларни амалга оширишда, балки таълим соҳасида, шоу-бизнесда ҳам намоён бўлаётган иллатдир. Плагиат яратилиш факти асосида муҳофаза қилинадиган, объектив шакл негиз бўлиб ҳисобланадиган муаллифлик ҳуқуқи объектларида бошқача, ғоявий мазмун асосий негиз бўлиб ҳисобланадиган ҳуқуқий муҳофаза ёрлиғи асосида ҳимоя қилинадиган объектларда бошқача тарзда намоён бўлади. Масалан, илмий ишланмаларда, диссертацияларда асосийси илмий ғоя, унинг янгилиги, оригиналлиги, самарадорлиги ва шу қабилар. Адабий асарларда эса объектив шакл, ундаги сўзлар тизими алоҳида аҳамият касб этади. Битта сюжет асосида ўнлаб асарлар яратиш мумкин. Ҳатто битта ғояни турли кўринишлардаги объектив шаклда ифодалаш мумкин. Шу сабабли ҳам илмий ишланмаларда мазмун юкига асосий эътибор берилади. Ихтиро асосида ётган ғоя қандай сўзлар орқали ифодаланишидан қатъи назар мазмунан янги, оригиналликча қолади. Муаллифлик ҳуқуқида адабий асарларни айнан турли муаллифлар томонидан айний (адекат) объектив шаклда яратилиши учрамайди. Лекин илмий ғояларни дунёнинг турли

худудларида яшаган шахслар томонидан бир-биридан беҳабар ҳолда кашф этилиши кўплаб учрайди. Масалан, Англияда Джоул, Россияда Ленц бир пайтнинг ўзида физика қонунларидан бирини очишган, бу қонун ҳозирги адабиётларда Джоул-Ленц қонуни деб юритилади. Бироқ XIX асардан фарқли равишда XXI асрда ахборот айрибошлаш шиддатли тарзда кетмоқда. Дунёнинг бир бурчагида яратилган янги ғоя санокли дақиқалардан сўнг дунёнинг шу соҳа бўйича тегишли мутахассисларига маълум бўлмоқда. Шу сабабли ҳам, Париж конвенцияси бўйича илмий ишланмани яратиш факти бўйича устуворлик саналари белгилаб қўйилган. Муаллифлик ҳуқуқи объектларида плагиат асарлар матни, кўшиқлар мусиқа-оҳанги ва шу кабилардаги мослик даражаси орқали аниқланади. Мусиқада аранжировка, компьютер дастурлари компиляцияси каби ҳосила асарлар мавжуд. Мусиқани аранжировка қилган бастакор турли мусиқа асарлари элементларидан фойдаланган ҳолда ҳосила асар яратади ва мустақил муаллиф сифатида эътироф этилмайди.

Бугунги кунда илмий-бадий асарлар бўйича плагиатни аниқлаш махсус техник антиплагиат дастурлари орқали амалга оширилади. Инглиз тилидаги, рус тилидаги матнлар бўйича антиплагиат экспертизасини амалга ошириш учун ҳеч қандай муаммо йўқ, бироқ, илмий ишланмадаги матндаги мосликнинг йўқлиги айнан битта ғояни бошқа матнлар орқали такрорланишига ҳалақит бермайди. Бу ҳолда турли матнлар мазмуни бўйича тадқиқ этилиб, плагиат масаласи ҳал этилиши мумкин. Плагиат таълим тизимида рефератлар, курс ишлари, диплом ишлари, магистрлик диссертациялари соҳасида ҳам учраб туради. Масалан, якуний назорат ишлари бўйича плагиат ҳолатлари аниқланганда плагиатга рухсат берган оригинал иш муаллифи ҳам, кўчирмачи ҳам қониқарсиз баҳо олади. ОАК низомлари бўйича фан доктори диссертацияси бўйича ҳам, фалсафа доктори диссертацияси бўйича ҳам плагиат аниқланишининг ҳар қандай факти диссертацияни ҳимоядан четлатиш, агар плагиат ҳимоядан кейин аниқланган бўлса, илмий

даражадан маҳрум этиш учун асос бўлади. Бироқ диссертация иши ўз таркибий тузилиши бўйича ҳам, мазмуни бўйича ҳам турлича қисмлардан иборат. Бунда биринчи пландаги илмий материаллар (ҳимояга олиб чиқиладиган илмий ғоялар), иккинчи пландаги илмий материаллар (ёндашув, методологик асослар, илмий тизим), учинчи пландаги илмий материаллар (илмий манбалар тизими, амалиёт материаллари тизими), тўртинчи пландаги илмий материаллар (турли иловалар, социологик сўровлар ва шу кабилар) фарқланади. Биринчи, иккинчи пландаги илмий материаллар бўйича плагиат диссертацияни салбий баҳолаш учун асос бўлиши эътироз туғдирмайди. Бироқ, жиддий аҳамиятга эга бўлмаган материаллар соҳасида, масалан, ҳаволанинг тушиб қолиши ҳам плагиат сифатида баҳоланади ва ҳимоядан четлаштириш учун баҳона бўлади. Шу сабабли ҳам ОАК низомларига бу бўйича аниқлик киритиш лозим. Чунки, учинчи пландаги илмий материал бўйича асарга ҳаволанинг тушиб қолиши (бу кўпинча тасодифий ҳолатда бўлади) диссертацияни салбий баҳолаш учун асос бўлмаслиги лозим.

Модомики маданий қароқчилик ҳуқуқбузарлик тизими ҳисобланар экан, унга нисбатан кураш олиб бориш ҳам тизимли асосда амалга оширилиши лозим. Бошқача айтганда, бу борада Фуқаролик кодекси, Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс, Жиноят кодекси, Божхона кодекси, Солик кодекси ва интеллектуал мулкнинг алоҳида объектлари бўйича қонунлар ўртасида ўзаро боғланиш ва уйғунлик бўлиши лозим. Ушбу қонунлар тизимида Фуқаролик кодекси алоҳида ўринни эгаллайди. Фуқаролик кодекси лойиҳасини ишлаб чиқишда интеллектуал мулкка бағишланган интеллектуал мулкнинг умумий қоидалари қисми назарда тутилиши лозим. Бунда интеллектуал мулкка нисбатан мутлақ ҳуқуқ субъектлари ваколатлари, мулкӣ ҳуқуқлар шу жумладан, лицензиат ва лицензиарлар ҳуқуқлари, интеллектуал ижодкорларнинг шахсий ҳуқуқлари атрофича, батафсил белгилаб қўйилиши лозим. Бундай ҳолат маданий қароқчилик ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг аниқ, равшан, тўлақонли тавсифини тасаввур қилиш имконини

беради. ЖКда ҳам маданий қароқчилик ҳам шахс ҳуқуқлари, эркинликларига қарши жиноятлар туркумида, ҳам иқтисодий жиноятлар туркумида ўз ифодасини топиши лозим. Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексда эса интеллектуал мулкка қарши ҳуқуқбузарликлар махсус параграф сифатида белгилаб қўйилиши мақсадга мувофиқдир. Маданий қароқчилик ҳуқуқбузарлик тизими сифатида қонунларда белгилаб қўйилиши билан бир пайтда, бундай ҳуқуқбузарлик ҳолатларига нисбатан шафқатсиз кураш олиб бориш талаб этилади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 1 июлдаги “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4380-сон Қарорида интеллектуал мулк объектларининг ҳуқуқий муҳофаза қилинишини, муаллифларнинг, бошқа ҳуқуқ эгаларининг ҳуқуқлари муҳофаза қилинишини таъминлаш бўйича, шу жумладан, контрафакт маҳсулотларини ишлаб чиқариш, реализация қилишга қарши курашда ваколатли давлат органлари фаолиятини жонлантириш белгилаб қўйилган. Қонунлардаги аниқлик, ҳуқуқни қўллаш амалиётидаги фаоллик мамлакатимизда маданий қароқчилик ҳуқуқбузарликлари кўламини кескин суратда камайишига ва шу орқали инвестиция жозибадорлигини ошишига, Ўзбекистон Республикасининг халқаро миқёсларда рейтинг даражасининг ўсишига олиб келган бўлар эди.

Маданий қароқчиликнинг турли кўринишлари миллий ҳуқуқ тизимида тадқиқотлар предмети сифатида ҳам жиддий ўрганилмоқда. Жумладан, цивилист олимлардан Б.Тошев [11], Н.Имомов [8], Қ.Мехмонов [9], З.Бобоқулов [7], жиноят ҳуқуқи нуқтаи назаридан М.Рустамбаев [12], божхона ҳуқуқи нуқтаи назаридан Б.Рўзиев [10], ҳуқуқ назариясида эса А.Ғофуров [13] илмий тадқиқотларни амалга оширганлар. Шунини эътироф этиш керакки, агарда бу соҳа Ўзбекистон миллий ҳуқуқ фанида энди шаклланиб келаётган бўлса, дунё миқёсида аллақачон ғоят кенг кўламли тадқиқотлар мавзусига айланган [14; 40-41 б.б.].

Шуни қайд этиш лозимки, мамлакатимизда маданий қароқчилик оммавий тус олган, кундалик ҳаёт тарзида оддий воқеа сифатида қараладиган ҳолатлар учрайди. Масалан, жуда кўплаб радио каналларда халқимиз севган хонандалар К.Рахимов, Н.Хамроқулов, Ш.Жўраев, О.Отажоновларнинг оригинал ижролари ўрнига уларнинг кўшиқларини ўртамиёна хонандалар томонидан айтилиш ҳолатлари кўп учрайди. Ишончимиз комилки, бу ўртамиёна хонандалар ҳуқуқ эгаларидан ҳеч қандай руҳсат олмаган. Яқин даврларда айрим “чаққонлар” дунёнинг машҳур брендларини Ўзбекистон Республикасида ўзларининг номларига расмийлаштириб олиш ҳолатлари учради. Шуниси афсусланарлики, уларда ушбу брендлардан фойдаланиш учун ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш имконияти ҳам, хоҳиши ҳам бўлмаган. Улар Ўзбекистон Республикасига ўша машҳур бренд эгалари товарлар ва инвестициялар билан кириб келишини кутишган ва уларга нисбатан шантаж ва товламачилик содир этганлар. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 1 июлдаги “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4380-сон Қарори 9-банди “б” кичик бандида Ўзбекистон Республикасида ҳаммага маълум деб эътироф этиладиган товар белгиси ва хизмат кўрсатиш белгисининг мезонлари белгилаб қўйилгандан кейин бундай ҳуқуқбузарликлар содир этишнинг йўли тўсилди [6]. Бироқ бу ҳолат Ўзбекистонда маданий қароқчилик даражаси юқорилиги тўғрисида хорижий мамлакатлар мутахассислари учун ахборот манбаси бўлиб хизмат қилди. Яна бунинг устига баъзи ҳолларда суд амалиётида ҳам бундай “чаққонлар” ҳуқуқлари ҳимоя қилинди. Масалан, товар белгисидан фойдаланиш шарт бўлган муддат ўтиш хавфи туғилганда “чаққонлар” брендларни бошқа “чаққонлар”га сотдилар. Судлар эса ушбу мутлақ ҳуқуқни ўтказиш тўғрисидаги шартномаларни ҳуқуқ эгасининг мутлақ ҳуқуқни тасарруф этиши эмас, балки мутлақ ҳуқуқдан фойдаланиш ваколатини амалга ошириш

сифатида талқин этиб, хорижий инвесторлар кўз ўнгида мамлакатда инвестиция жозибадорлиги ҳолатига салбий таъсир кўрсатдилар.

Мамлакатимизда бугунги кунда профессионал, ҳалол ва адолатли судьялар корпуси шакллантирилмоқда. Маданий қароқчилик ҳуқуқбузарлик тизими сифатида қонунларда белгиланиб қўйилиши ҳуқуқни қўллаш ва суд амалиётида бундай иллатга қарши тизимли равишда кураш олиб борилиши Ўзбекистон Республикасининг халқаро рейтингларда даражасини ҳар томонлама кўтаришга хизмат қилган бўлар эди.

Фойдаланилган адабиётлар:

- 1.Ихтиролар, фойдали моделлар ва саноат намуналари тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 9-сон, 158-модда.
- 2.Селекция ютуқлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2002 й., 9-сон, 156-модда.
- 3.Тижорат сирини тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2014 й., 37-сон, 463-модда
- 4.Фирма номлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 37-38-сон, 370-модда.
- 5.Муаллифлик ҳуқуқи ва турдош ҳуқуқлар тўғрисида: Ўзбекистон Республикасининг Қонуни // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 28-29-сон, 260-модда.
- 6.Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳузуридаги Интеллектуал мулк агентлиги фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 1 июл ПҚ-4380-сон Қарори // Қонун

- хужжатлари маълумотлари миллий базаси, 02.07.2019 й., 07/19/4380/3360-сон;
20.05.2020 й., 06/20/5997/0634-сон.
- 7.Бобоқулов З. Товар белгиларининг фуқаролик-ҳуқуқий мақоми: назарий ва амалий масалалар. – Тошкент, 2019.
- 8.Имомов Н. Интеллектуал мулк ҳуқуқининг янги объектлари. – Тошкент: ТДЮУ, 2011.
- 9.Мехмонов Қ. Компьютер дастурлари, маълумотлар базаси ва интеграл микросхемалар топологияларининг ҳуқуқий режими. – Тошкент: ТДЮУ, 2017.
- 10.Рўзиев Б. Товар белгиларидан ғайриқонуний фойдаланиш // Божхона хабарномаси. 2019. – №15.
- 11.Тошев Б. Муаллифлик ҳуқуқи. – Тошкент: Мерос, 1996.
- 12.Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексига шарҳлар. Махсус қисм. – Тошкент: Илм-зиё, 2006.
- 13.Ғофуров А. Развитие системы интеллектуальной собственности в странах СНГ // Право интеллектуальной собственности перспективы развитие. – Тошкент: Адолат, 2012.
- 14.Against intellectual monopoly. By Michele Boldrin and David K. Levine. Cambridge university Press. 2008. p. 298; Андрийчук О. Реальная виртуальность: интеллектуальное пиратство в цифровую эпоху // Сайт «Зеркало недели» // <http://www.zn.ua/3000/3050/54415//>; Intellectual Property Harmonization Within ASEAN and APEC (coeditor with Michael Blakeney and Christopher Heat), The Max Plank Series On Asian Intellectual Property law, volume 10, Kluwer law international. The Hague, 2004; В.Н.Лисица. Право интеллектуальной собственности. Новосибирск. 2012; К.Коклю. Общие принципы защиты прав интеллектуальной собственности в Европейском Союзе // Право интеллектуальной собственности перспективы развитие. –Тошкент: Адолат, 2012. 40–41-б.